

Soproni Szemle

2018. harmadik szám

hetvenkettedik évfolyam

TARTALOMJEGYZÉK

KÜCSÁN JÓZSEF: „A Szemle kapcsolatai messze elértek...” Beszélgetés a 90 éves Domonkos Ottóval	225
NEMES ANDRÁS: Askercz Éva köszöntése	238

SOPRON ÉS A REFORMÁCIÓ

TÓTH GERGELY ISTVÁN: Evangélikusként a király hűségén . A felekezeti identitás szerepe Lackner Kristóf soproni polgármester életművében	240
DOMINKOVITS PÉTER: Sopron város kora újkori végrendeleteiről, különös tekintettel az evangélikus felekezethez tartozók végakarataira	248
VERESS FERENC : A soproni Szentháromság-émlék és mecénásai: Thököly Katalin és Kollonich Lipót	252
SOÓS VIKTOR ATTILA: Az Állami Egyházügyi Hivatal ellenőrzése a protestáns egyházak felett – vázlatos kitekintéssel Győr-Sopron megyére	279

MŰHELY

RIBI ANDRÁS: „ <i>filia ordinis crucigerorum de Alba</i> ” – A soproni keresztes preceptorium a középkor végén (A kispreceptorok adattárával).....	286
KOVÁCS ELEONÓRA: A Soproni Levéltár reformációs projektje	297

SOPRONI ARCOK

KÁROLYI GYÖRGY: Új életrajzi adatok Liszt Ferenc keresztszüleiről, akik soproni lakosok voltak (kutatási beszámoló)	300
BENDEFY ISTVÁN: A fertőszéplaki iskolamester, Barabás György 2. (1811–1879)....	309

SOPRONI KÖNYVESPOLC

SEBŐK RICHÁRD: Kónya Péter – H. Németh István: (szerk.): Mestá na sneme Városok a diétán. Prešov, 2016.	327
--	-----

SOPRON ÉS A REFORMÁCIÓ

Tóth Gergely István

Evangélikusként a király hűségén.
A felekezeti identitás szerepe
Lackner Kristóf soproni polgármester
életművében

A vallás: tabutéma? Párhuzamos jelenségek Lackner Kristóf, Révay Péter és Bocatius János munkásságában

Nagy bajban lennénk, ha Lackner Kristóf (1571–1631), a jeles evangélikus soproni polgármester felekezeti, vallási identitását, illetve ehhez való viszonyulását kizárólag a nyomtatott művei alapján kellene megítélnünk. Hiába lapozgatnánk ugyanis a *Coronae Hungariae emblematica descriptiōt*, a *Maiestatis Hungariae aquilát*, vagy éppen a *Cura regia* című iskoladrámáját – ezekből legfeljebb csak annyit tudnánk meg, hogy szerzőnk lépést tartott kora divatos tudományos irányzataival, vagyis az emblematikával és a neosztoikus, lipsiusi irodalommal.¹ A jelenség általános: a kor evangélikus magyarországi értelmisége általában került a vallási témákat irodalmi és tudományos megnyilvánulásaiban. Jó párhuzamként említhető itt a koronaőr Révay Péter (1568–1622), aki híres kornatörténetében, a *Commentarius*ban mellőzi a vallási problémák feszegetését,² illetve Bocatius János (1569–1621), a kassai iskolamester, majd városbíró, Bocskai híve, aki nyomtatásban megjelent alkalmi költeményeiben és verseiben ugyancsak tartózkodik a felekezeti megnyilvánulásoktól.³

¹ Lacknerre és életművére általában ld. Kovács József László: Lackner Kristóf és kora (1571–1631). Sopron 2004. Lackner fentebb említett művei: *Christophorus Lackhner: Coronae Hungariae emblematica descriptio*. Lavingae Suevorum, 1615.; *Uő: Cura regia seu consultatio paterna...* Cassoviae, 1616.; *Uő: Maiestatis Hungariae Aquila a Christophoro Lackner I. U. D. inventa, et hieroglyphica eius interpretatione levissime descripta*. Kereszturini, 1617. A korabeli magyarországi emblematikára ld. Knapp Éva: Irodalmi emblematika Magyarországon a XVI–XVIII. században. Tanulmány a szimbolikus ábrázolásmód történetéhez. Bp. 2003. (Historia Litteraria 14.) Újabb a *Coronae Hungariae...* című munkáját mint fejedelemtükört, illetve neosztoikus jegyeket mutató emblematikus művet helyezi el a korszak irodalmában Juhász János: A fejedelmi tükör és az emblematika kapcsolata. A politika elmélete és gyakorlata, újsztoicizmus. In: Képek, szavak változatok. Szerk. Egerer Lilla [et al.] Miskolc, 2012. (Pro Scientia Füzetek 1.) 40–47. Lipsiusra, a neosztoicizmusra és magyarországi hatására újabban, további bőséges irodalommal ld. Ács Pál: Lipsius hatása. In: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. Középkor és kora újkor. I–XIV. Szerk. Kőszeghy Péter – Tamás Zsuzsanna. Budapest, 2003–2014. VII. 34–39.

² Révay Péterre általában ld. Bónis György: Révay Péter. Budapest, 1981. (Irodalomtörténeti Füzetek 104.); fő művére, a *De Sacrae Coronae Regni Hungariae ortu... commentarius* című munkára (1613) legbővebben ld. Kees Teszelszky: Az ismeretlen korona. Jelentések, szimbólumok és nemzeti identitás. Szerk. Czibere Mária; ford. Trostovszky Gabriella. Pannonhalma, 2009. 215–291.

³ Bocatius műveinek (majdnem) összkiadása: *Ioannes Bocatius: Opera quae exstant omnia*. Poetica (I–II.),

A tartózkodás okai elég jól láthatóak. Lackner esetében a Bécshez való közelség, a város politikai kiszolgáltatottsága bizonyosan nagy súllyal esett a latba (ugyanaz Bocatius esetében is említhető, hiszen Kassa a felső-magyarországi főkapitány székhelye volt). Szintén sokat számított, hogy a 16. században és még a 17. század első felében is létezett egy törekeny kompromisszum az evangélikus városok, illetve a világi és az egyházi hatalom között: a polgárság fizette a tizedet, és kereste az egyházi felsőséggel a kiegyezést a vitás kérdésekben.⁴ Nyilvánvaló, hogy a városi elit nem akarta ezt az érzékeny és könnyen felboruló egyensúlyt polemikus megnyilvánulásokkal veszélyeztetni.

Ehhez járul még egy általánosabb, európai jelenség. Megfigyelhető ugyanis, hogy a vallási témák a század végére már veszélyesek lettek: aki ilyesmiről írt, joggal tarthatott a világi hatóságok, vagy az inkvizíció büntetésétől, nem beszélve arról, hogy a protestáns oldalon belül is újabb és újabb irányzatok, viták burjánzottak el. A tudósvilág, a *respublica litteraria* ezért más, vallásilag semleges témák felé fordult: a természettudományok, különösen a botanika, vagy éppen az emblematika, neosztoicizmus felé.⁵ Végül meg kell még említeni, hogy az erőviszonyok is lassan megváltoztak: míg Ferdinánd és Miksa uralma a protestáns egyházak számára kegyelmi állapotnak számított, addig Rudolf országlása, s főleg a tridenti reform főpapjainak (Draskovich György, Forgách Ferenc, Pázmány Péter) megjelenése a katolikus egyház megerősödését hozta magával, és ezt a folyamatot a Bocskai-felkelés, valamint a protestáns szabad vallásgyakorlat törvényben való biztosítása (1608) sem tudta tartósan megállítani.⁶

Persze az, hogy az evangélikus értelmiségi elit a nyomtatott munkákban nem foglalkozott vallási problémákkal, egyáltalán nem jelentette azt, hogy ezek nem is érdekelték

Prosaica (III.). Ed. Franciscus Csonka. Budapest, 1990–1992. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisquae Aevorum, Series Nova XII/1–3.). Életére ld. Csonka Ferenc: Utószó. In: Bocatius János: Öt év börtönben. [1606–1610.]. Kiad. Csonka Ferenc. Budapest, 1985. 187–244.

⁴ Erre a jelenségre a szepesi prépost és a szepességi lelkészek példáján ld. Sebők Marcell: Humanista a határon. A késmárki Sebastian Ambrosius története (1554–1600). Budapest, 2007. (Mikrotörténelem 1.) 94–97, 137–148.; még ld. H. Németh István: Felekezettváltás vagy együttélés. A szabad királyi városok egyházainak sorsa. Egy kutatási projekt első eredményei. In: Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században. Szerk. Varga Szabolcs, Vértesi Lázár. Pécs, 2017. 157–174.; Kuzma Dóra: A lutheri reformáció térhódításának néhány kérdése Besztercebánya példáján keresztül. In: uo. 175–184.

⁵ A lipsiusi neosztoicizmus szuprakonfesszionális, vallási dogmákat nélkülöző jellegéből adódó vonzerejére ld. Gerhard Oestreich: Neostoicism and the early modern state. Eds. Brigitta Oestreich – H. G. Koenigsberger. Transl. by David McLintock. Cambridge, 1982. 8., 17–18., 33–34. stb.; Bene Sándor: Rimay vindicatus: Rimay János Justus Lipsiushoz írott leveléről. In: Filológia és textológia a régi magyar irodalomban. Tudományos konferencia, Miskolc, 2011. május 25–28. Szerk. Kecskeméti Gábor – Tasi Réka. Miskolc, 2012. 139–188., itt: 161–163., 165–168. A korabeli értelmiség egyéb „menekülőútjaira” (botanika stb.) ld. Sebők 2007. 302–304.; Almási Gábor: Politikai színlelés, vallási színlelés és a császári udvar nikodémusai a konfesszionalizáció korában. In: Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai. Szerk. G. Etényi Nóra – Horn Ildikó. Budapest, 2010. 33–66., itt: 51–53.

⁶ A jelenségre a győri egyházmegye példáján ld. Fazekas István: A katolikus megújulás és reform kezdetei a győri egyházmegyében a 17. század első harmadáig. In: Uő: A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon. Győr, 2014. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 20.) 23–37.

volna őket. Hogy a három fenti példánál maradjak, Révaynál, Lacknernél, Bocatiusnál a felekezeti kérdés egyaránt húsbavágó probléma volt, a mindennapok küzdelmes része. Révay Péter saját birtokain, illetve vármegyéjében aktívan részt vett az evangélikus egyház belső ügyeinek intézésében, s aláíróként ott volt az 1610. évi evangélikus zsolnai zsinaton.⁷ Bocatius éppen városbíró, amikor Belgiojoso 1604-ben fegyveres erővel elfoglalja a kassai Szent Erzsébet-templomot az evangélikusoktól – mint ismeretes, ez az agresszió sodorta őt, a várost és az ország egy részét is Bocskai mellé.⁸ Lackner pedig, amint látni fogjuk, egyházi ügyekben sokszorosan megtapasztalta a győri püspök és a bécsi udvar közelségét. E felekezeti küzdelmeknek, konfliktusoknak nagyon is maradt nyoma a fenti három szerző életművében, de a történetek megörökítése anonim, kézíratos formákba, ego-dokumentumokba (például memoárokba, önéletrázásokba) szorult vissza, illetve a szűkebb városi nyilvánosság szintjén maradt.⁹ Példának ismét felhozhatók az említett triász által írt, életük végéig asztalfiókban maradt munkák, amelyekben a felekezeti problémákat tematizálták: Bocatius *Hungaroteutomachiája*, illetve *Olympiasa*, Révay *De Monarchia* című munkája, illetve Lackner *Vitája*, azaz önéletrajza.¹⁰ Az alábbiakban az utóbbi lesz vizsgálatunk tárgya.

Kísértések és a római inkvizíció – Lackner ifjúkora saját ábrázolásában (1571–1597)

Elöljáróban néhány szót ejtenünk kell Lackner *Vitájáról*, azaz életrajznak álcázott önéletrajzáról. A sokáig tévesen 18. századi biográfiának hitt munkát 2008-ban jelentettük

⁷ Ld. Bónis 1981. 42.; Révaynak a zsolnai zsinaton való részvételére ld. Zsilinszky Mihály: Az 1610-ik évi zsolnai evangélikus zsinat háromszázados emlékünnepe. Egyháztörténeti tanulmány. Selmecbánya, 1910. 24. Még ld. uo. 16.

⁸ Az eseményre s benne Bocatius szerepére ld. Csonka 1985. 209–212.

⁹ A kézíratos nyilvánosság problematikájára ld. Tóth Zsombor: Kézíratos nyilvánosság a kora újkori magyar nyelvű íráshasználatban: medialitás és kulturális másság. Irodalomtörténeti Közlemények, 119. (2015) 625–650.

¹⁰ Bocatiusnak a Bocskai-propaganda szolgálatában írt, felekezeti kérdéseket is feszegető munkáját, a *Hungaroteutomachia* („Magyarnémetharc”) című művet ld. Johannes Bocatius: *Hungaroteutomachia* vel colloquium de bello nunc inter Caesareos et Hungaros excitato. – Magyarnémetharc, avagy beszélgetés a császáriak és a magyarok között most fellángolt háborúról. S. a. r., ford., jegyz. Tóth Gergely; bev. Kees Teszelszky, Tóth Gergely. Budapest, 2014.; a műre újabban ld. Tóth Gergely: Az erasmista szatirikus és a bebörtönzött mártír. Bocatius két műve, a *Hungaroteutomachia* és az *Olympias carceraria*. In: Börtön, exilium és szenvedés. Bethlen Miklós élettörténetének kora újkori kontextusai. Szerk. Fajt Anita, Szilágyi Emőke Rita, Tóth Zsombor. Budapest, 2017. 61–75. Révay evangélikus nézőpontú, klérus- és pápaellenes (posztumusz megjelent) művét ld. Révay Péter: *De monarchia et sacra corona Regni Hungariae centuriae septem...* Francofurti, 1659. Értékelését ld. Bónis 1981. 61–93.; Tóth Gergely: Lutheránus országtörténet újszoitokus keretben: Révay Péter *Monarchiája*. In: *Clio inter arma*. Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról. Szerk. Tóth Gergely. Budapest, 2014. (Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes.) 117–147. Lackner önéletrajzát ld. Lackner Kristóf: Lackner Kristófnak, mindkét jog doktorának rövid önéletrajza. – *Vitae Christophori Lackner I. U. D. Homini, brevis consignatio*. A szöveget gond., ford., jegyz. és bev.: Tóth Gergely. Soproni Levéltár, Sopron, 2008. (Sopron város történeti forrásai. C sorozat, 5. kötet.)

meg a Soproni Levéltár forráskiadvány-sorozatában. Bevezetőnkben arra a megállapításra jutottunk, hogy Lackner 1613-ban írhatta meg a szöveg nagy részét, majd egészen 1618-ig folytatta, évenként összefoglalva saját polgármesteri ténykedését. Stílusában, fordulataiban a szöveg érdekes párhuzamokat mutat Lackner ugyancsak kéziratban maradt gyászbeszédével, amelyet Johann Bucher tanácsstag felett mondott. Ez alapján felvethető, hogy Lackner a *Vitával* a saját maga felett mondott temetési beszédhez akart mintegy alapanyagot szolgáltatni, s ezzel saját szűkebb, városi emlékezetét is előre formálni. Az izgalmas, olykor intim részletek mellett különösen érdekes, hogy az önéletrajz egyes szám harmadik személyből több helyen is egyes szám első személybe vált át, általában valamilyen fontos emlék elbeszélésekor.¹¹

A *Vitában* Lackner – nyomtatott műveivel ellentétben – már nem rejtí véka alá saját evangélikus hitéhez való viszonyát. A felekezeti kérdés a gyerekkor és az ifjúság elbeszélésében is hangsúlyosan jelen van. A keresztelésénél név szerint említi a szertartást végző evangélikus lelkészt, s részletesen ismerteti a csepregi tanulmányait, ahogy a külföldi evangélikus gimnáziumokban, Ostrauban, Meseritzben és a grazi evangélikus tartományi iskolában eltöltött tanulóéveit is – bár itt a felekezetiség még nem kerül előtérbe.¹² Annál fontosabb lesz ez a probléma a padovai egyetemi évei elbeszélésekor, sőt, Lackner itt mutatja ki legerősebben a felekezeti identitását – nyilván azért is, mert az itáliai katolikus környezetben érték a legkomolyabb kihívások lutheránus hitét. Megtudhatjuk például a műből, hogy hősünk hogyan utasította el öntudatosan az egy szín alatti áldozást, amikor egy olasz doktor erre rá akarta beszélni, valamint azt is, hogy milyen izgalmakat élt át, amikor az inkvizíció emberei Róma határában átkutatták a holmiját – aggodalmát az okozta, hogy volt nála egy evangélikus imakönyv.¹³ Lackner emellett hangsúlyozza, hogy Padovában nem kellett „pápista” esküt tennie, mivel a Velencei Köztársaság toleráns volt a protestánsokkal szemben, így a fennhatósága alatt álló Padovában is tanulhattak evangélikus és egyéb nem katolikus ifjak, akik nem a püspök, hanem a palotagróf előtt tettek esküt, „kihagyva a kihagyandókat”.¹⁴ Végül jámborságát is igyekszik kidomborítani a peregrináció leírása után: elmondása szerint amikor Itáliából Grazba ért, azonnal sietett a templomba úrvacsorára, mivel erre négy éven át (azaz peregrinációja alatt) nem volt

¹¹ Tóth Gergely: Előre megírt emlékezet: Lackner Kristóf különös önéletrajza. In: Lackner 2008. 7–35.

¹² Lackner 2008. I–III., V–VI. fej. (80–91.)

¹³ Az elutasított katolikus szentáldozás elbeszélése: „A mondott Ruess doktor eközben minden igyekezetével azon fáradozott, hogy a szentáldozást egy szín alatt, a pápisták szokása és szabálya szerint vegyem el, de semmire sem jutott, mert Isten mindenhol megőrizte őt páratlan jóságával.” Uo. XIV. fej. (101.) (Az eredeti szövegben is először egyes szám első, majd harmadik személyben ír magáról Lackner.) Az inkvizíciós „kaland”: „Rómában a következő dolog történt Lacknerral. Mivel egy magyar nyelvű lutheránus imakönyv volt nála, elhatározta, hogy azt Rómán kívül valahol elrejtí, de valamilyen oknál fogva megelégedkezvén erről egyenesen Rómába vitte. Amikor viszont a megszokott módon megérkeztek holmijukkal az inkvizíció helyére, s mindent átkutattak, a nálam lévő könyvet nem találták meg. Így Isten kegyelmével ebből a veszedelemből is megmenekültem.” Uo. XIV. fej. (101., 103.) (Itt is feltűnő az először egyes szám harmadik, majd első személyű elbeszélés.)

¹⁴ Uo. XIV. fej. (103.) Még ld. uo. a 76. jegyzetet.

módja.¹⁵ Érezhető az egész *Vitán*, hogy a soproni polgárokhoz szól, és nyilvánvalóan ezek a kijelentések is nekik vannak címezve: a szerző ezzel akarta bizonyítani a város felé, hogy hű evangélikus volt.

„Ha mindezt egy pápista hajtotta volna végre...” – Lackner útja a polgármesteri hivatalig (1597–1613)

Lackner 1597-ben tért haza szülővárosába. Mint ismert, ez az időszak Sopron életében igen zaklatott volt, főleg vallási szempontból. A polgároknak 1584 óta nem lehetett evangélikus lelkészük és tanítójuk, 1594-ben pedig beköltözött a győri káptalan a városba. 1598-tól az agresszív és türelmetlen Pethe Márton volt a győri püspök, akinek számos konfliktusa volt a várossal.¹⁶ Lackner mindezt közelebbről is szemlélhette, mivel 1599-től tanácsstag volt, s 1602-ben – ahogy arról öntudatosan beszámol – más tanácsstagokkal együtt őt is csaknem egy hónapig fogságban tartotta Mátyás főherceg Bécsben, mivel ő és a polgárság „nem tért le az igaz útról”, azaz a többszöri tiltás ellenére kijárt Nyékre és Keresztúrra az evangélikus igehirdetésekre.¹⁷ Ugyanakkor a Bocskai-felkelés és a hozzá kapcsolódó soproni események elbeszélésekor Lackner harcos királyhűségét ecseteli igen hosszan: olvashatunk vitéz tetteiről (amelyek igazak is lehetnek, mert egy darabig hivatásos katona volt), továbbá fáradozásairól, valamint a város védelmében és a felkelők elleni harcban betöltött fontos tisztségeiről.¹⁸ Mint látható, hithűség és királyhűség Lackner számára egyaránt kézenfekvő volt, s nem zárta ki egymást.

Az 1605. évi események végén találhatók talán az egész *Vita* kulcsmondata – témánk szempontjából biztosan. Lackner ugyanis így összegzi érdemeit s azok uralkodói elismerését: „Azt azonban igen gyakran mondogatta Lackner doktor, hogy ha mindezt egy pápista hajtotta volna önként végre – nagyszerű jelét adva ezzel hűségének –, nem kétséges, hogy dicsősége soha nem halványult volna el, s hatalmas jutalmat kapott volna.”¹⁹ Úgy vélem, elég pontosan kifejezésre jut ezen a helyen az evangélikus városi és akár nemesi elit érvényesülési vágya, és annak korlátai. Lackner itt arra tapint rá, igen helyesen, hogy az a kompromisszumos együttműködés az udvar és a protestáns elit között, amely

¹⁵ Uo. XV. fej. (103.)

¹⁶ A soproni egyházi viszonyokra a korszakban igen jól adatolt leírást ad Payr Sándor: *A soproni evangélikus egyházközség története*. I. kötet. Sopron 1917. 154–191.

¹⁷ „Majd 1602. január 6-án Bucher Jánossal, Dobner Sebestyénnel, Klein Menyhérttel, Brunner Jánossal és Walter Ádámmal együtt csaknem egy hónapig fogva tartották Bécsben, csupán azért, mert nem tértek le az igaz útról, és látogatták az igehirdetéseket Keresztúron és Nyéken.” Ld. *Lackner* 2008. XVII. fej. (105.) Az ügyre ld. uo. 88. jegyz.

¹⁸ Uo. XVIII–XXII. fej. (104–113.) A Sopronnal kapcsolatos eseményekre a Bocskai-felkelés alatt ld. *Dominkovits Péter*: „Egy nemzetek lévén...” A Nyugat-Dunántúl Bocskai István 1605. évi hadjárata idején. Budapest, 2006. 65–71.

¹⁹ „Hoc tamen saepissime numero D. Lackner dixit: si Pontificius haec sponte praestitisset, tantumque fidelitatis argumentum exhibuisset, procul dubio ipsius laudes numquam cum maximo praemio intermortuae fuissent.” Ld. *Lackner* 2008. XXII. fej. (112–113.)

az udvar részéről bizonyos nagyvonalúságot, „félrenézést” igényelt, az elit részéről pedig „nikodémus-magatartást”, azaz hitük elleplezését (vagy legalábbis a felekezeti kérdések tematizálásának kerülését), egyre kevésbé működött a század végére, a fentebb már említett okok miatt (ellenreformáció, Rudolf uralkodása).²⁰ De 1608 után még kevésbé volt mindez lehetséges. Mert igaz ugyan, hogy ebben az évben a protestáns felekezetek elismerést és törvényi bizosítékot kaptak a működésükre és egyházszervezetük kiépítésére, ám a katolikus egyház az első pillanattól kezdve megkérdőjelezte a létrejövő egyházak törvényességét. Emiatt a felekezeti kérdés állandó és súlyos vitatéma lett az országos politikában, az udvar pedig e vitákban természetesen a katolikus klérus mellé állt, és minden lehetséges módon a katolikus egyház pozícióit erősítette.²¹ Így, amiképpen a katolizáló főnemeseknek, úgy Lacknernek is a konverzió nyitotta volna meg az utat a felemelkedés előtt – s ezzel láthatóan ő is tisztában volt.

A templom megszerzése – Lackner első polgármesteri időszaka (1613–1619)

Lackner 1613 és 1619 között Sopron polgármestere volt. Ezt az időszakot egy jelentős politikai tettel vezeti fel: mint írja, 1613-ban az országgyűlésen újból „megszerezte” a Szent Mihály-templomot, és biztosította benne a szabad vallásgyakorlatot.²² Szerzőnk ennek jelentőségét messzemenően hangsúlyozza, ami jelzi, hogy erőfeszítéseit életműve fontos részének tartja.²³ Polgármesteri működése elbeszélésekor viszont a királyhűség domborodik ki: büszkén sorolja fel, milyen gesztusokat tett az uralkodóház felé, mind a városi reprezentációban, mind egyéb formában.²⁴ Lackner lassanként mind feljebb emelkedik: többször is országgyűlési követ, részt vesz a linzi gyűlésen, emellett tehetségének és műveltségének köszönhetően az elitben mozog: Révay Péter, Napragi Demeter győri püspök, Esterházy Miklós egyaránt pártfogója, jóakarója.²⁵ A felekezeti problémák nem

²⁰ Almási 2010. 63–64.

²¹ A korszak egyházpolitikai vitáira még mindig a legteljesebb összefoglalás, habár szemléletében már jócskán elavult: Zsilinszky Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve. II. kötet. A bécsi békekötéstől a linczi békekötésig. 1608–1647. Budapest, 1891.

²² Lackner 2008. XXVII. fej. (118–119.) Ld. uo. a 136. és 137. jegyzetet.

²³ Lackner a szabad vallásgyakorlat jelentőségét, a „tisztá és igaz vallás” tiszteletét külön is kiemelte szónoklatában, amelyet 1612-ben tartott Sopron város dicséretéről. A szöveget és fordítását ld. Grill Tibor: Lackner Kristóf beszéde Sopron város dicséretéről (1612). In: Lymbus. Művelődéstörténeti Tár. III. Szerk. Monok István, Petneki Áron. Szeged, 1991. 45–97., különösen 83–84., 87. A műre még ld. Kovács József László: A Soproni Nemes Tudósok Társasága. 1604–1674. Helikon, 17. (1971) 454–467., itt: 461.

²⁴ Lackner 2008. XXXI. fej. (124–125.), XXXVIII. fej. (136–137.) Lackner eme gesztusai (kétfejű sas felfestése a „második kapura” II. Mátyás tiszteletére, ünnepi felirat II. Ferdinánd megkoronázása alkalmából stb.) alapján egy korábbi tanulmányunkban arra a megállapításra jutottunk, hogy nagy valószínűséggel a polgármester indítványozta az 1622. évi nevezetes címerbővítést (a városi címer kétfejű sással való kiegészítését). Ld. Tóth Gergely: A 1622. évi soproni címerbővítés. Előzmények, utóélet, szövegközlés és fordítás. In: Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés. Szerk. Dominkovits Péter – Katona Csaba. Sopron–Budapest, 2014. (Annales Archivi Soproniensis 1.) 293–311.

²⁵ Lackner 2008. XXXII. fej. (126–127.), XXXVII. fej. (134–137.)

jelennek meg a mű e részében, mert Sopron számára a viszonyok ekkor kedvezőek voltak: a káptalan elment, lett viszont evangélikus lelkész, tanító, iskola és templom.²⁶ 1618-ban aztán újra megjelenik a téma, igaz, egy kurta mondatban: mint írja, ebben az évben az országgyűlésen tizenhat héten át „küzdött a hitért és a haza üdvéért” (*pro fide et patriae salute militavit*), ami azt jelzi, hogy ekkor már neki is újra élesen vetődött fel ez a probléma.²⁷

1618-ban megszakad az önéletrajz, ami aligha véletlen: 1619-ben már nem választják meg polgármesterré, ráadásul a város megegyezett Bethlennel.²⁸ Vagyis éppen az az út vált járhatatlanná – ha csak ideiglenesen is –, amin Lackner eddig haladt, tehát az evangélikus hit és a királyhűség egyszerre való megtartása. Amikor 1622-ben Lackner újra polgármester lett, s tovább emelkedett tisztségekben és tekintélyben, önéletrajzát már nem folytatta tovább – talán azért, mert a kieső éveket, és a város hűtlenségét nem tudta beilleszteni az elbeszélésébe.

Utóhang: az életút vége

Az életút végén az abbahagyott önéletrajz helyett egy másik ego-dokumentum, Lackner 1631-ben kelt végrendelete szolgál néhány adalékkal témánk szempontjából.²⁹ Az idős polgármester a bevezetőben evangélikus formulával él: *Cum per Christum redemptus sim*, azaz „mivel Krisztus megváltott engem”.³⁰ A végrendeletben szereplő személyek sora azonban szépen megmutatja, hogy Lackner a halálra készülve is kettős szerepet igyekezett vinni. Hagyott örökök egy-egy becses tárgyat a császárnak, a császárnénak, továbbá III. Ferdinándnak és Esterházy Miklósnak is – ezek jelzés értékű gesztusok, ahogy az is, hogy kisebb összeget ajándékozott Zalavár megerősítésére.³¹ Ugyanakkor városi, felekezeti kötődéseit is megmutatta: az örökösök között szerepel a soproni evangélikus lelkész, a soproni gimnázium tanárai, valamint a német iskola tanítói is.³²

²⁶ Payr 1917. 215–255.

²⁷ Lackner 2008. XXXVII. fej. (134–135.) Lackner itt részben az 1618. évi országgyűlés heves egyházpolitikai küzdelmeire gondolhatott (ld. Zsilinszky 1891. 118–135.), részben soproni ügyekre, mert utóbb úgy nyilatkozott, hogy az iskolák, az egyházi javadalmak és a templomok ügyében kellett kemény vitákat folytatnia. Ld. Kovács 2004. 33.

²⁸ Payr 1917. 256–276.; Kovács 2004. 33–35.; Tóth 2008. 16–17.

²⁹ A végrendeletet ld. Dominkovits Péter: Egy gazdag városvezető, Lackner Kristóf polgármester javai. (Végrendeletek, hagyatéki- és vagyonleltárak, osztályok 1591–1632.) – Besitztümer eines reichen Stadtleiters, des Bürgermeisters Christoph Lackner (Testamente, Verlassenschafts- und Nachlassinventare, Vermögensteilungen 1591–1632). Sopron, 2007. 64–67. (A végrendelet német változatát ld. uo. 61–64.)

³⁰ Uo. 64.

³¹ Uo. 65.

³² Uo. 66.

Lackner egész életében kereste azt a szűk mezsgyét, amelyen az atyák hitét megtartva, de egyben a bécsi udvarral és a katolikus egyházzal a *modus vivendi*-t megtalálva vezetheti városát. Az önéletrajzából látható: mindkettő fontos volt neki, és mindkét magatartást, a hithű evangélikust és a királyhű polgárt is identitása elengedhetetlen részének tartotta. De azt is látnia kellett, hogy ez a kettős identitás egyre kevésbé életképes modell: a protestáns háttér ekkorra már alig volt elfogadható a bécsi udvarban, különösen II. Ferdinánd hatalomra jutása után. Lackner talán az utolsók egyike, aki magyarországi evangélikus létére még élvezte az uralkodó bizalmát, és Ferdinánd bőségesen meg is jutalmazta szolgálataiért³³ – ebben is különleges és egyedi az életpályája.

³³ II. Ferdinánd 1622. január 15-én udvari familiárisává tette, majd ugyancsak 1622-ben palotagrófi és asztalnoki címmel tüntette ki a városvezetőt. Ld. Kovács 2004. 35.; Tóth 2014. 296. Lackner tehát akár elégtételnek is érezhette az őt elhalmozó uralkodói kegyet, ám az is nyilvánvaló, hogy a felsorolt címeket nem annyira korábbi érdemeiért kapta, hanem az ugyanezen évben lezajlott soproni országgyűlés lebonyolításában nyújtott segítségével. Ld. uo. Megjegyzendő itt, hogy Daniel Klesch evangélikus lelkész (1619–1697) *Pentas doctorum iuris in Hungaria* című munkájában (Jéna, 1680.) azt állítja, hogy itáliai peregrinációja idején Lackner felismerte az inkognitóban lévő, szintén Itáliában tartózkodó Ferdinánd főherceget (a későbbi II. Ferdinándot), de nem árulta őt el, majd együtt utazták be a félszigetet („toto illo per universam Italiam itinere ... quod velut inito pacto iunctoque comitatu mutuo aggressi fuerant...” uo., sztlan), s ezért a későbbi császár nagyon megkedvelte őt. Klesch szerint ennek lenne köszönhető, hogy később Lackner a városnak bármilyen kiváltságot meg tudott szerezni a császárnál. A Klesch művét ismertető P. Szabó Béla erősen vitatja a történet valóságát, rámutatva arra, hogy Ferdinánd 1598-ban peregrinált Itáliában, amikor Lackner már otthon tartózkodott. P. Szabó Béla: Magyarországi jogi doktorok számbavétele 1680-ból. In: Emlékkönyv dr. Ruszoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerk. Balogh Elemér, Homoki-Nagy Mária. Szeged, 2010. (Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica tom. LXXIII. fasc. 1–64.) 701–724., itt: 709–710. P. Szabó megállapítása helytállónak tűnik. Mindazonáltal, Lackner hazatérésének időpontja még nem teljesen tisztázott: annyi bizonyos, hogy 1597 elején kezdte meg itáliai körútját, és hogy 1598 tavaszán már Sopronban van (igaz, nagy valószínűséggel már 1597 vége felé hazatért), ugyanis 1598. április 12-én jegyezte el a városban Gurtner (Törtl) Orsolyát. Ld. Lackner 2008. XIII–XVI. fej. [100–105.], ill. uo. 70. és 71. jegyzet. Még ld. Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. I–II. Budapest, 1982. II. 607. A két peregrináció időbeli közelsége miatt érdemes lenne ezt a kérdést jobban megvizsgálni, hogy nincs-e mégis valami valóságmagja – illetve arra is választ keresni, hogy van-e egyéb forrás a polgármester és a császár közötti „családi” jó viszonyra, amit Klesch állít.

E számunk szerzői |

Bendefy István vegyészmérnök, ny. főosztályvezető, tanácsadó mérnök, 1122 Budapest, Székács u. 17., ibendefy@t-online.hu

Dominkovits Péter levéltár-igazgató, Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 9400 Sopron, Fő tér 1, peterdominkovits@gmail.com

Károlyi György gyermekorvos, 9400 Sopron, Szt. Mihály u. 8., karolyigyorgy@sopronkorhaz.hu

Kovács Eleonóra főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár, 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2-4, kovacs.eleonora@mnl.gov.hu

Kücsán József etnográfus, kucsanj2@gmail.com

Nemes András művészettörténész, Soproni Múzeum, 9400 Sopron, Pf. 68, nemand1960@gmail.com

Ribi András doktorjelölt, ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, ribiandris@gmail.com

Sebők Richárd történész, PhD-hallgató, ELTE BTK Társadalom- és Gazdaságtörténeti Doktori Program, sebokrichard004@gmail.com

Soós Viktor Attila történész, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 1088 Budapest, Vas u. 10., attila.viktor.soos@neb.hu

Tóth Gergely István tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézete, 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4, toth.gergely@btk.mta.hu

Veress Ferenc művészettörténész, posztdoktori kutató, SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 6722 Szeged, Egyetem utca 2., veressf@gmail.com

INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau 2018/3

JÓZSEF KÜCSÁN: „Die Kontakte der Rundschau reichten weit aus...”: ein Gespräch mit dem neunzigjährigen Otto Domonkos	225
ANDRÁS NEMES: Jubiläumsgruß an Éva Askercz	238

SOPRON UND DIE REFORMATION

GERGELY ISTVÁN TÓTH: Königstreu als Lutheraner. Die Rolle der Religionsidentität im Lebenswerk des Soproner Bürgermeisters Kristóf Lackner	240
PÉTER DOMINKOVITS: Soproner Testamente in der Frühneuzeit, mit besonderer Berücksichtigung der evangelischen administrativen und geistigen Elite	248
FERENC VERESS: Die Soproner Dreifaltigkeitssäule und ihre Patrone: Katalin Thököly und Lipót Kollonich	252
ATTILA VIKTOR SOÓS: Die Kontrolltätigkeit des Staatskirchenamtes bezüglich der protestantischen Kirchen – mit einem Ausblick auf das Komitat Győr-Sopron ...	279

MITTEILUNGEN

ANDRÁS RIBI: „ <i>filia ordinis crucigerorum de Alba</i> ” Das Soproner Praeceptorium der Kreuzritter am Ende des Mittelalters (mit den Lebensläufen der Praeceptoren)	286
ELEONÓRA KOVÁCS: Das Reformationsprojekt des Soproner Archivs	297

ÖDENBURGER PORTRÄTS

GYÖRGY KÁROLYI: Neue Angaben zum Lebenslauf der Paten von Franz Liszt, die Soproner Stadtbewohner waren (ein Forschungsbericht)	300
ISTVÁN BENDEFY: György Barabás 2 (1811–1879), der Grundschullehrer von Fertőszentmiklós	309

BÜCHERSCHAU

RICHÁRD SEBŐK: Péter Kónya – István H. Németh (Red.): Mestá na sneme. Städte im Landtag. Prešov, 2016	327
---	-----